

MEDIJI I ZLOČIN

KATARZA U SRBIJI

KO JE SPREMAN DA PUSTI SUZU?

Velimir Ćurgus Kazimir direktor Medijske dokumentacije «Ebart»

Prizivanje ili očekivanje nekakve katarze u Srbiji nije samo uzaludan posao nego i svojevrsno odbijanje suočavanja sa stvarnošću

Kada bismo samo mogli dobro da se isplačemo! Ideja da se kroz snažnu emotivnu katarzu može stići do oslobađajućeg olakšanja i moralnog oslobodenja nije, naravno, nova. Hrišćanstvo je naprosto općinjeno tom idejom. Iako je hrišćanska katarza usmerena prema bogu, ona komunicira preko čoveka-posrednika (sveštenika) dok se manifestuje u javnom životu. Svedočanstva posrednika danas su deo crkvene istorije. Veliki je broj svetaca, naime, kroz katarzu stizao do svetaštva. Njihovi gresi bili su preuslov katarze. Bez njih ni njihov doživljaj otkrovenja i pronalaženja jedino ispravnog puta ne bi bio tako ubedljiv.

Katarza je već vekovima jedan od glavnih merila postojanja ljudske duše. Zanimljivo je kako se dosledno odbacuje ideja da je katarza posledica izvesne slabosti, odnosno emotivne preosetljivosti. Pravu katarzu, po definiciji, mogu da dožive samo jake ličnosti, one koje nam deluju moćno i nesalomljivo. Duševni bolesnici, žene i deca nisu pogodni za doživljavanje katarzi. (Kod njih se katarza manifestuje kao hysterija). Analogno tome onaj ko je plačljiv ne može se duboko rastužiti.

Narodi, «veliki» i «mali»

Slični stereotipi vladaju i o narodima. Postoje narodi koji su sposobni za katarze i oni koji za to nisu. Postoje, naime, pored istorijskih i neistorijskih naroda i narodi ozbiljni i narodi neozbiljni. Srbi su, nesumnjivo, prema opštem sopstvenom uverenju – ozbiljan narod. U ozbiljne narode, prema vladajućim srpskim kriterijumima još spadaju: Nemci, Rusi i Jevreji. Ostali narodi su ili skroz neozbiljni ili toliko udaljeni i drukčiji da se o tome ne može ozbiljno suditi. Na primer: Japanci. Oni bi po svemu sudeći mogli da upadnu među retke, ozbiljne narode ali ih u tome sprečavaju azijski kolektivizam i masovna proizvodnja. Ozbiljni narodi su sposobni da dožive velike, kolektivne, istorijske katarze. Posle toga oni nastavljaju da žive i deluju u potpuno novim istorijskim okvirima. Time postaju ne samo iskusniji nego i mudriji i snažniji. I poraz je, nesumnjivo, uvod u neku katarzu. Ukoliko se prizna, naravno.

Nemci su najbolji primer za narod koji je doživeo veliki poraz koji je lančano izazvao katarzu. Nemci u bili poraženi, a bili su i krivi, tako da je prirodna posledica – katarza. Ovo pravilo važi samo za ozbiljne narode. Italijani su takođe doživeli poraz, a bili su i krivi, ali nisu doživeli nikakvu katarzu. Jevreji su, prema srpskom uverenju, doživeli katarzu sasvim drukčijeg tipa – posle holokausta su otkrili da sudbinu moraju potpuno da uzmu u svoje ruke. Njihova krivica je bila sasvim druge prirode: dočekali su dželate nespremno. Rusi su, međutim, poseban slučaj. Oni nisu imali potrebu za katarzom jer su istovremeno bili i žrtve i dželati. Srbi su slabi na ruske žrtve, naročito one koje su nastale kao posledica nemačke agresije. Stradanja pod Staljinom i komunističkim terorom na neki se način mogu opravdati uspešnim građenjem moćne i opasne države. To svakako imponuje malom narodu kojemu su Rusi odvajkada pouzdani saveznici.

U ruskoj je kulturi fenomen katarze duboko usađen. Katarza kao sredstvo ličnog pročišćenja i ozdravljenja kao da je deo svojevrsne devetnaestovkovne ruske ideologije. Duhovna i fizička drhtavica, snažne vizije, trenutni gubitak svesti i pamćenja, osećanje straha i nenadoknadivog gubitka – sve je to jedan veliki epileptični doživljaj koji kod Dostojevskog nije samo lično iskustvo već svojevrsno stanje duha duševnog ruskog čoveka. Kako je ta duševnost podnela uništenje miliona ljudskih bića, kako svojih sunarodnika tako i onih preko granice još uvek predstavlja misteriju za mnoge Srbe.

Krvci i modeli

Kakva danas стоји katarza u Srbiji? Da li je i dalje neko priželjuje? Ima li onih koji je odlučno odbacuju? Šta podrazumeva katarza u Srbiji? Da li je ona proživljena kroz rušenje Miloševića?

Generalno gledano, katarzu dosledno odbacuju svi oni koji smatraju da Srbija nije ništa odgovornija od drugih naroda za ratove koji su se odvijali na prostorima bivše Jugoslavije od 1991. do 1999. godine. Manji deo ovih ljudi spremjan je da prihvati katarzu ukoliko to urade i svi drugi narodi koji su učestvovali

u ratovima. Tako bi se ostvarila neka vrsta «dogovorne» kolektivne katarze koja bi trenutno dovela do sveopšteg kajanja i pomirenja. O potrebi katarze u Srbiji kao efikasnog sredstva uspostavljanja moralnog reda i početka opštег pomirenja razmišljaju oni koji se ironično nazivaju «mundijalisti». Malo je neobično što se za jedno, u osnovi religiozno sredstvo, zalažu ljudi većinom ateisti. Mora da je čitanje Dostojevskog ostavilo dubokog traga i među nereligioznim.

Ideja da se katarza može kanalizati i modelirati kao snažno sredstvo društvenog pomirenja i napretka došla je u Srbiju iz dva pravca. Jedan model katarze je onaj nemački a drugi južnoafrički. Nemački model katarze, naravno, ne postoji. Savremeno nemačko iskustvo, i odnos prema nemačkim zločinima iz Drugog svetskog rata, posledica su, s jedne strane radikalnog procesa denacifikacije a s druge strane smeni generacija i osećanju krivice dece rođene posle kraja rata. To nemačko osećanje krivice zbog onoga što su počinile prethodne generacije deluje sasvim ozbiljno, nemački. Nema tu nikakvog foliranja i površnosti. Današnji Nemci dobro znaju šta je urađeno u Aušvicu i Dahauu. Kada se u Srbiji za Srbiju traži isti aršin krivice (katarze) kao i za Nemačku previdaju se osnovne činjenice o razmerama, planiranju i svesti o počinjenim zločinima. Poređenjem sa srpskim ratnim iskustvom istovremeno se relativizuju počinjeni zločini od strane nacista. Cela ta priča, i poređenje, sa nemačkim iskustvom krivice i katarze deluje krajnje nategnuto i neodrživo. Ima u toj retorici i nekog prigušenog hvalisanja i sladostrašća – «Mi i Nemci»!

Druga potraga za katarzom dolazi iz Južne Afrike. Uzor je, naravno, čuvena Komisija za istinu i pomirenje na čijem je čelu bio biskup Desmond Tutu. Kada je srušen Milošević ideja da bi se u Srbiji moglo krenuti istim putem potekla je sa najvišeg mesta. Vojislav Koštunica, tadašnji predsednik Srbije, svojim ukazom je osnovao srpsku Komisiju za istinu i pomirenje. Ima nekoliko ključnih razlika između situacije u Srbiji 2000-te i Južne Afrike osamdesetih. Kao prvo, u Srbiji nije došlo ni do kakvog kompromisa ili dogovora između suprotstavljenih strana. Pobeđena strana je tek uz nasilje i neku vrstu puča, kao i otkazivanje poslušnosti glavnih oružanih oslonaca vlasti, pristala da se povuče. Niko od predstavnika stare vlasti nikada nije priznao da je odgovoran za bilo koji zločin. Predstavnici stare vlasti su i dalje kontrolisali dobar deo pravosuđa, policije i vojske. U takvoj situaciji nova vlast nije imala ni političke snage, ni organizacionih mogućnosti da pokrene proces suočavanja sa prošlošću što je preduslov svake, ma i najmanje, katarze.

Komisija u Južnoj Africi imala je objektivno gledano ogromnu moć ne samo zbog svoje javne uloge i uticaja koliko i zbog toga jer je bila značajno sredstvo pritiska na poraženi režim. Nekoliko dana uoči prvih demokratskih izbora Nelson Mandela bio je prinuđen da omogući Komisiji da može da amnestira sve one koji javno priznaju zločine koji su počinili. (Stara vlast je postavila ultimatum: ili mogućnost amnestije ili ništa od izbora.) Time je Komisija dobila i neospornu sudsku vlast.

Ono što je, po meni, ključna razlika između srpske i južnoafričke Komisije tiče se, međutim, ne toliko istorijskih, kulturnih, ekonomskih i političkih razlika između ove dve zemlje koliko shvatanja suštine i prirode zadatka same Komisije. Srpska Komisija je za razliku od južnoafričke stvorena kao jedna teorijsko-akademska institucija a ne kao masovna i praktična organizacija čija osnovna delatnost mora biti na terenu, među onima koji su bili i žrtve i krivci i svedoci. Ideja da se do bilo kakve katarze može doći kroz teorijsko-istorijski rad, pa i najpametnijih i najpoštenijih ljudi, deluje krajnje suludo. Južnoafrička Komisija za istinu i pomirenje predstavljala je pravi pokret koji je brojao nekoliko hiljada ljudi. Suočavanja su se odigravala svakodnevno širom zemlje – tamo gde su zlodela bila počinjena. Bila je to prilika da se sa onim što se dešavalо u prošlosti suoči i lokalna, ali i cela južnoafrička zajednica. Mediji, a posebno radio i televizija, svakodnevno su prenosili suočavanja i ispovesti krivaca i žrtava. Cela je nacija, podeljena dubokim istorijskim rasnim i socijalnim rovovima, zajednički prolazila katarzu istine. Nije u tom poslu bilo nikakvog profesorovanja i istorijskih predavanja već samo duboke i bolne iskrenosti. Zbog toga nije ni malo čudno da je ovo južnoafričko iskustvo postalo popularno u celom svetu. Eto, najzad, jedne uspešne priče gde otvaranje i iskrenost mogu pomoći da dođe do pomirenja. U Južnoj Africi zajedno plakali nad svojim sudbinama i žrtve i dželati, i sudije i svedoci.

Ko je u Srbiji spremjan na ovakvo iskustvo? Ko je spremjan da pusti suzu? Bora Jović, Mihailo Marković, Ivica Dačić? Da li su Legija i Rade Marković spremni da progovore ukoliko bi za uzvrat bili amnestirani? Čisto sumnjam. U Srbiji članovi porodica optuženih za najgnusnije zločine otvoreno prete novinarima i pripadnicima nevladinih organizacija. A tek ono što se dešavalо izvan Srbije? Čak ni snimci egzekucija golorukih bosanskih mladića od strane «Škorpiona» nisu probudili potrebu za kajanjem i priznanjem. Prizivanje ili očekivanje nekakve katarze u Srbiji nije samo uzaludan posao nego i svojevrsno odbijanje suočavanja sa stvarnošću.

Metež

Deca istaknutih srpskih političara, policijskih i vojnih komandanata, još uvek ne pokazuju sumnju ili krivicu zbog onoga što su počinili njihovi očevi poslednjih petnaestak godina. Krivica je nešto što se ne uči u školama. Ili se ipak uči. Kao što mladi Nemci i danas uče šta je to Aušvic ili Dahau. Da li će jednom mladi Srbi učiti šta je to Srebrenica, Ovčara i Ibarska magistrala? Jer, da se podsetimo - i to je

posao jedne ozbiljne Komisije za istinu i pomirenje.

Ovde istina još uvek, nije lekovita. Istina je samo opasna, uznemiravajuća i neprijatna. Zbog toga katarza definitivno nije aktuelno srpsko pitanje.

Najnoviji Zakon o rehabilitaciji najbolje govori o mentalnom i moralnom metežu koji je nastao iz opsesije da se ostavština nepravde izbriše jednim potezom pera ili spontanim izlivom iskrenosti. Uz sve to ide, naravno, i politikantska potreba da se bude originalan i popularan. U srpskom suočavanju sa prošlošću još uvek se ne prepoznaže ništa što bi ličilo ni na istinski politički preokret ni na individualnu katarzu.

U srpskoj nacionalnoj kuhinji crni luk je veoma prisutan. Očekivali bismo da počne da se koristi u izazivanju suza čija je lekovitost opštepoznata. Taj motiv je, međutim, odavno iskorišćen u književnosti. Uradio je to Nemac Ginter Gras u «Dečjem dobošu». Ovde se suzama slabo veruje možda najviše zbog toga što se toliko kuka. U laganju, kukanju i optuživanju svega i svakoga zbog zavere protiv srpskih nacionalnih interesa prolaze godine koje se neće moći nadoknaditi nikakvim naknadnim kajanjima i suzama.

Umesto katarze Srbiji su danas neophodni istina i pravda koji će se manifestovati u delotvornim i efikasnim sudskim procesima za zločine počinjene poslednjih petnaestak godina. Biće to najbolji pokretač suočavanja sa prošlošću celog društva. Posle toga će katarza dobiti onaj izvorni smisao na individualnom a ne na kolektivnom planu.